

COVID-19 Salgınlarının İntörn Hekimlerin Yaşamlarına ve Eğitim Süreçlerine Etkisi

The Effect of the COVID-19 Pandemic on the Lives and Educational Processes of Senior Medical Students

Bürge Atılgan¹, Gülşen Taşdelen Teker², Tuğçe Çağırın³, Furkan Temizayak⁴, Sevgi Turan⁵

Araştırma

Research

DOI: 10.17942/sted.838423

Geliş/Received : 10.12.2020
Kabul/ Accepted : 25.04.2022

Öz

Giriş: Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınının yeni ortaya çıktığı Mart 2020'de tıp fakültesi öğrencileri için nasıl bir yol izlenmesinin gerektiği oldukça tartışılmış ve öğrenciler dersliklerden ve hastanelerden uzaklaştırılmıştır. Mezun olmalarına ramak kalan intörn hekimler ise rotasyonlarını dahi tamamlayamadıkları için bu süreçten oldukça etkilenmiştir.

Amaç: Salgın sürecinden öğrencilerin nasıl etkilendiğinin incelenmesinin gelecekte karşılaşılabilecek benzer durumlar kadar hali hazırda devam eden pandemi sürecinde sağlıklı karar vermeye yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışma ile tıp eğitimini tamamlamak üzereken böyle bir durumla karşılaşan intörn hekimlerin klinik eğitim ortamlarından uzak kalmalarının yaşamlarına ve eğitim süreçlerine etkilerine ilişkin görüş ve önerilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Tanımlayıcı nitelikte olan çalışma Haziran 2020'de Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmak üzere olan ve kendilerine gönderilen anketi cevaplamayı kabul eden 103 intörn hekimin katılımıyla yürütülmüştür.

Bulgular: İntörn hekimlerin yarısından çoğu salgın sürecinin, akademik çalışmalara ve yapılan diğer işlere odaklanma gücünü olumsuz etkilediğini; gelecekle ilgili belirsizlikler, kariyer planları ve aile üyelerinin sağlıklarıyla ilgili kaygılı olduklarını belirtmişlerdir. Salgın sebebiyle stajlarının bazılarını tamamlayamayan öğrenciler mezun olduklarında mevcut birikimleri ile hekim olarak bazı uygulamaları yapmak ile ilgili endişe duyduklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç: Tıp fakültelerinin mezunlarını izlemesinin ve destek sunmasının, tarihin en özel dönemine tanıklık eden genç hekimlere karşı sorumluluğu olduğu düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: COVID-19, intörn hekim, intörnlük eğitimi

Abstract

Introduction: In March 2020, when the COVID-19 pandemic has just emerged, medical students' education was highly discussed, and students were removed from classrooms and hospitals. Senior medical students who were close to their graduation have been impressed by this process as they could not even complete their education

Objective: Investigating how students are affected by the pandemic will help us make healthy decisions in the pandemic process currently ongoing and similar situations that may be encountered in the future. This study aimed to evaluate the opinions and suggestions of senior medical students who encountered such a situation.

Materials and Methods: For this purpose, the opinions of the senior students who encountered such a situation while they were about to complete their medical education were taken regarding the effects of staying away from clinical education environments on their lives and educational processes. The descriptive study was conducted on 103 interns who were about to graduate from HUFM in June 2020 and accepted to answer the questionnaire sent to them.

Findings: More than half of the senior students stated that the pandemic negatively affected their ability to focus on academic studies and other work; they are worried about uncertainties about the future, career plans, and the family members' health. Students who could not complete some of their rotations due to the pandemic stated that they were worried about performing some practices as physicians with their current knowledge when they graduated.

Conclusion: It is thought that medical faculties should follow their graduates and provide support to young physicians who witnessed the most special period of history.

Key words: COVID-19, senior medical students, senior medical students' education

¹ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi ve Bilişimi AD. (Orcid no: 0000-0002-2800-4957)

² Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi ve Bilişimi AD. (Orcid no: 0000-0003-3434-4373)

³ Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları AD. (Orcid no: 0000-0003-3012-6600)

⁴ Dr., Ankara Şehir Hastanesi Plastik, Rekonstrüktif ve Cerrahi Kliniği (Orcid no: 0000-0002-9129-1290)

⁵ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi ve Bilişimi AD (Orcid no: 0000-0001-9287-0641)

Giriş

Hekimler geçmişten bu yana her zaman ölümcül salgınlarla mücadelede ön saflarda yer almış, çoğu zaman kendileri de enfekte olmuş ve hastaları ile aynı nedenlerle yaşamlarını yitirmişlerdir. Salgın dönemlerinde tıp eğitimine devam eden geleceğin hekimleri, yaşananlara tanıklık etmiş, mesleki sorumluluklarını süreci deneyimleyerek öğrenmişlerdir (1).

Salgın ve afetlerin sağlık sistemi üzerinde yarattığı etkilerin yanı sıra tıp fakültesi öğrencilerinin eğitimlerinin de bu süreçlerden doğrudan etkilendiği aynı zamanda sıkıntılı zamanların eğitimde yenilikler için fırsata dönüştürülebileceği gösterilmiştir (2).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi (3) olarak ilan edilen içinde bulunduğumuz bu olağanüstü süreç tıp eğitimi doğrudan etkilemiştir. Devam eden öğretimin nasıl olacağı, yeni yöntemler ve telafiler tartışılmış, son yıl tıp fakültesi öğrencileri için erken mezuniyetler, sağlık hizmet sunumuna gönüllü katılım gibi konularda ulusal ve uluslararası tıp eğitimi kuruluşları ve üniversiteler yeni bildiriler, öneriler, kararlar yayımlamıştır.

Türkiye'den intörn hekimlerle ilgili alınan kararlar

Ülkemizde Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) 13 Mart 2020 tarihinde bütün yükseköğretim kurumlarının 16 Mart 2020 tarihinden itibaren 3 hafta süreyle eğitime ara vermelerine ve "Tıp Fakültesindeki intörnlerin gerektiğinde, gönüllü olarak talep etmeleri ve üniversiteye uygun görülmesi halinde sağlık hizmet sunumunda görev alabilmesi" kararını bildirmiştir (4). 16 Mart 2020 tarihinde ise YÖK sağlık çalışanlarının izinlerinin durdurulmasının yanı sıra tıp fakültesindeki intörnlik uygulamalarının devamı konusunda kararı üniversite rektörlüklerine bıraktığını duyurmuştur (E.21387 sayılı).

Türkiye'de tıp fakültelerini akredite eden kuruluş olan Tıp Eğitimi Programlarını Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği (TEPDAD) ise COVID-19 salgını döneminde tıp eğitimiyle ilgili tıp fakültelerine yol gösterebilmek adına bir dizi öneri yayınlamıştır. 10 Nisan 2020 tarihinde dernek web sayfasında yayınlanan öneride ise özellikle klinik eğitim ve intörnlik döneminde tıp eğitimine ilişkin öneriler paylaşılmıştır. Bu bağlamda intörn hekimlerin çalışma koşullarına yönelik kurumsal ve ulusal düzenlemelerde öğrencilik hakları korunarak intörn hekimin gönüllüğünün temel alınması gerektiği vurgulanmış, bu kapsamda ulusal düzeyde tıp fakültelerinin ortak görüş oluşturması ve düzenlemelerin öğrenciler arasında eşitsizliğe yol açmayacak şekilde yapılması

önerilmiştir. TEPDAD tarafından COVID-19 pandemisi nedeni ile intörnlikte yapılamayan stajlar için farklı planlar yapılmasının mümkün olduğu belirtilerek ek öneriler paylaşılmıştır (5).

COVID-19 salgını ile birlikte dünyadaki birçok tıp fakültesinde olduğu gibi Hacettepe Üniversitesinde de tıp eğitimi sürecinde aksaklıklar meydana gelmiştir. Tüm öğrenciler güvenlik amacıyla dersliklerden ve hastaneden uzaklaştırılmıştır. Öğrencileri bilişsel olarak desteklemek için teorik derslere yönelik video materyalleri hazırlanmış ve fakülte idaresinin sosyal medya paylaşımları ile öğrencilerin motivasyonları sağlanmaya çalışılmıştır.

Halen devam eden salgın sürecinde deneyimlerin paylaşılmasının ve öğrencilerin bu süreçten nasıl etkilendiğinin incelenmesi gelecekte karşılaşılabilecek benzer durumlar kadar, bugün için de sağlıklı karar vermeye yardımcı olacaktır. Tıp eğitimi tamamlamak üzere olup birkaç ay sonra sahaya çıkacak intörn hekimlerin klinik eğitim ortamlarından uzak kalmalarının ve salgın sürecinin etkilerine ilişkin görüşlerinin bu kararlara katkı sağlaması umulmaktadır. Bu gerekçeler ile sunulan çalışmanın temel amacı, COVID-19 salgınının Hacettepe Üniversitesindeki intörn hekimlerin sosyal destek, kariyer planlama ve tıp eğitimleri üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerini ve önerilerini incelemektir.

Yöntem

Araştırma Yöntemi

Bu çalışma tanımlayıcı niteliktedir. Çalışmanın yürütülebilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu (15.06.2020 tarih ve 35853272-E.00001113471 sayılı) ve Tıp Fakültesi Dekanlığının izinleri alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi (HÜTF) Dönem 6 öğrencileri ile yürütülmüştür. HÜTF'de 190'ı İngilizce programında, 232'si Türkçe programında olmak üzere 422 intörn hekim kayıtlıdır. Kastamonu Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne kayıtlı 48 ve Bozok Üniversitesi Tıp Fakültesine kayıtlı 61 intörn hekim de eğitimlerine HÜTF'de devam etmektedirler. Araştırmada örneklem alınmamış HÜTF'de eğitimine devam eden ve toplam sayısı 531 olan tüm intörn hekimlere ulaşılmaya çalışılmıştır. İntörn hekimlerin %19,2'si araştırmaya katılmayı kabul ederek gönderilen anketi doldurmuştur (n=103). Katılımcıların cinsiyet, yaş, fakülte-program, akademik not ortalamasına ilişkin dağılımları Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Çalışmaya katılan intörn hekimlerin bazı özellikleri			
Değişken	Değişken kategorileri	n	%
Cinsiyet	Kadın	70	68
	Erkek	30	29,1
	Belirtmek istemeyen	3	2,9
Yaş	23-24	49	47,6
	25-26	44	42,7
	27 ve üstü	10	9,7
Fakülte Program	Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi İngilizce	34	33,0
	Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Türkçe	47	45,6
	Kastamonu Üniversitesi Tıp Fakültesi	14	13,6
	Bozok Üniversitesi Tıp Fakültesi	8	7,8
Akademik ortalama	A1 (90-100)	4	3,9
	A2 (85-89)	11	10,7
	B1 (75-84)	41	39,8
	B2 (70-74)	30	29,1
	C1 (60-69)	15	14,6
	C2 (50-59)	1	1,0
Toplam		103	100

Çalışmaya katılan intörn hekimlerin %68'i kadın, %29,1'i erkektir. Oldukça büyük bir kısmı 23-26 yaş aralığındadır (%89,3). Çalışmaya katılan intörn hekimlerin %68,9'unun akademik başarı ortalamalarının 70-84 puan aralığında olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın verileri, iki bölümden ve 43 sorudan oluşan bir anket kullanılarak toplanmıştır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri, ikinci bölümde ise likert tipi ve açık uçlu sorular aracılığıyla katılımcıların COVID-19 salgınının yaşamları ve eğitim süreçlerine etkisine yönelik görüşleri alınmıştır. Öğrencilerin sürece ilişkin deneyim, görüş ve önerilerini almak üzere açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Açık uçlu sorularda:

1. Hekimlik yapabilme konusunda kendilerine güvenme ve güvenmeme nedenleri,
2. Yeterli olmadıklarını düşündükleri yönlerine ilişkin önerileri,
3. Aksayan eğitim süreciyle ilgili beklentileri,
4. Online eğitim materyalleri ile ilgili görüş ve önerileri,
5. COVID-19 salgını sürecinde hizmet sunumuna katılıma ilişkin görüşleri sorulmuştur.

Anket soruları, araştırma soruları kapsamında

güncel literatür taranarak oluşturulmuş ve tıp eğitimi alanından iki ve ölçme değerlendirme alanından bir uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Ayrıca soruların anlaşılabilirliği için iki intörn hekim anketi gözden geçirmiştir. Görüşler doğrultusunda ankete son hali verilerek elektronik ortamda uygulanmaya hazır hale getirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri 23 Haziran- 2 Temmuz 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Anketin başında intörn hekimlere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Elektronik ortamda kendilerine sunulan onam formunu okuyarak araştırmaya katılmayı kabul ettiklerini belirtmeleri istenmiştir. Anketi içtenlikle yanıtlamalarının geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilebilmesi için son derece önemli olduğu vurgulanmıştır.

Araştırmada analizler Excel ve IBM SPSS 22.0 paket programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin frekans ve yüzdeleri hesaplanarak tablo ve grafikler yardımıyla sunulmuştur. Açık uçlu anket sorularına yazılan görüşlerin analizinde betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Tüm ifadeler incelenmiş, öğrencilerin verdikleri cevaplara göre oluşturulan kategoriler çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Bunlara ek olarak öğrenci görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Bulgular

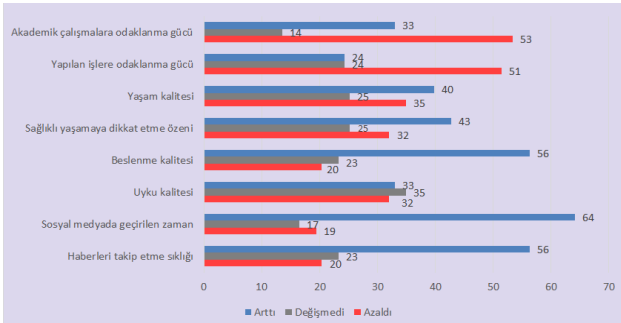
Araştırma kapsamında cevap aranan araştırma sorularına ilişkin bulgular salgının intörn hekimlerin yaşamları, tıp eğitimi, kariyer planları üzerine etkisi, kendilerine sunulan sosyal destek yapısı, sağlık hizmetlerine katılım, salgın süreci ve sonrası verilen eğitim ve eğitim yönetimine ilişkin görüşler ve öneriler sırasıyla aşağıda paylaşılmıştır.

Salgının intörn hekimlerin yaşamları üzerine etkileri

İntörnlik sürecinde öğrencilerin %42,7'si evde ailesiyle kalırken pandemi sürecinde bu oranın %87,4'e çıktığı görülmüştür. İntörnlik sürecinde yurttan kalanlar (%25,2) ise salgın sürecinde yurtların kapatılmasıyla aile ve/veya arkadaşlarıyla kalmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

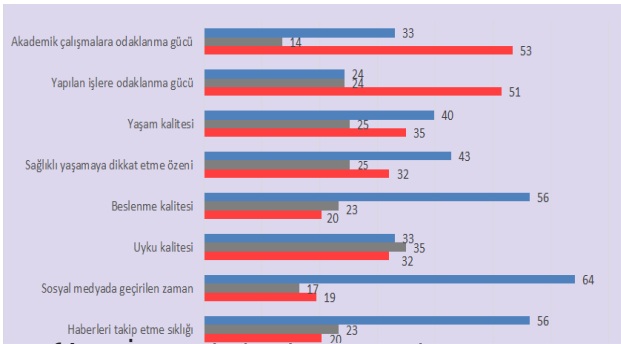
İntörn hekimlerin yaşamlarında yer alan çeşitli durum ve eylemlerin bu süreçten ne düzeyde etkilendiğine ilişkin yüzdeler Grafik 1'de verilmektedir. Buna göre salgın sürecinde intörn hekimlerin %53'ü akademik çalışmalara %51'i ise yapılan diğer işlere odaklanma gücünün olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra intörn hekimlerin büyük bir çoğunluğunun sosyal medyada geçirdikleri zaman ve haberleri takip etme sıklıkları oldukça artmıştır. Diğer taraftan intörn hekimlerin %40'ı yaşam kalitelerinin, %43'ü sağlıklı yaşamaya dikkat etme özenlerinin ve %56'sı beslenme kalitelerinin arttığını belirtmiştir. Bu sürecin uyku kalitesine etkisi ise değişkenlik göstermiştir. Araştırma sonuçlarına göre uyku kalitesinin azaldığını, değişmediğini ve arttığını belirten intörn hekim sayısı birbirine çok yakındır.

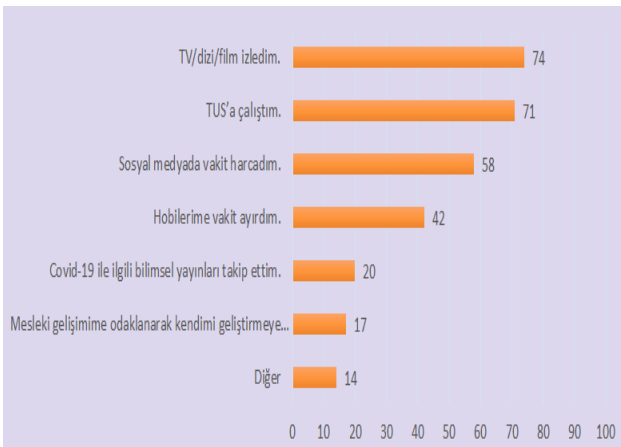

Grafik 1. Salgın sürecinin intörn hekimlerin yaşamları üzerine etkisine ilişkin görüşler (%)

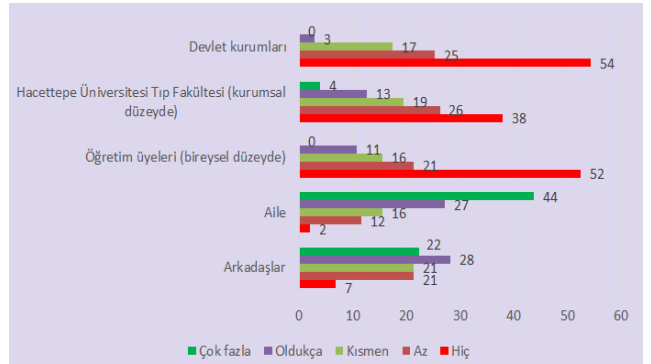
Çalışmada intörn hekimlerden kendilerini strese sokan ve endişe uyandıran nedenleri belirtmeleri istenmiştir. Grafik 2'den görüleceği üzere bu süreçte intörn hekimlerde endişe uyandıran en önemli konu %92'lik işaretlenme ile Tıpta Uzmanlık Sınavı (TUS), atanma vb. süreçlerle ilgili belirsizlikler olmuştur. Bunun yanı sıra intörn hekimlerin %79'u gelecekları ve %70'i kariyer planlarıyla ilgili endişe durmaktadır. Aile üyelerinin sağlığı, kişisel sağlıkları ve toplum sağlığı da sahaya çıkmalarına çok kısa süre kalan hekim adayları için kaygı yaratan diğer konular olmuştur.

Grafik 2. İntörn hekimler için endişe veya stres kaynakları (% olarak verilmiştir, birden fazla seçenek işaretlenebilmiştir)

Grafik 3. İntörn hekimlerin zamanlarını değerlendirme şekilleri (% olarak verilmiştir)

Grafik 4. Öğrencilere sosyal destek sağlayan yapılar (% olarak verilmiştir)

Salgın sırasında hastanedeki görevlerine ara verdiklerinde zamanlarını nasıl değerlendirdikleri sorusuna intörn hekimler en fazla (%74) TV/dizi/film izlemeyi tercih ettikleri yanıtını vermiştir. Diğer taraftan intörn hekimlerin oldukça yüksek bir bölümü (%71) bu sürede TUS'a çalıştıklarını belirtmişlerdir. Sosyal medyada geçirilen zaman ve hobilere ayrılan zaman da görece fazladır (sırasıyla %58 ve %42). Bu soruya 'diğer' yanıtı veren intörn hekimler ise uyuma, yemek yapma, dil öğrenme, spor yapma, USMLE çalışma, kodlama öğrenme ve evlilik hazırlıkları yapma cevaplarını vermişlerdir (Grafik 3).

İntörn hekimlerin salgın sırasında sosyal destek yapılarına ilişkin görüşleri

Çalışma kapsamında salgın sırasında intörn hekimlerin sosyal destek (duygusal, bilgi, sosyal ilişki, psikolojik ve maddi) sunabilecek kişi ve kurumlara ilişkin görüşleri sorulduğunda en çok aile ve arkadaşlarından sosyal destek aldıklarını belirtmişlerdir. Devlet kurumlarının, fakültelerinin ve fakültedeki öğretim üyelerinin ise kendilerine oldukça az sosyal destek sunduklarını belirtmişlerdir (Grafik 4).

İntörn hekimlerin salgının eğitimleri üzerine etkisine yönelik görüşleri

Şu anki mevcut birikimleriyle hekimlik uygulamasını başarıyla yapacağı konusunda kendilerine "oldukça" ve "çok fazla" güvendiklerini belirtenler çalışmaya katılan intörn hekimlerin sadece %21'ini oluşturmaktadır. İntörn hekimlerin yarısı kendilerine kısmen güvenirken "az" güvenen veya "hiç" güvenmeyenlerin yüzdesi sırasıyla %26 ve %3'tür. İntörn hekimlerin hissettikleri bu güven veya güvensizlik duygusunun nedenleri sorulduğunda ise aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

Güven nedenleri

Çalışmaya katılan intörn hekimlerin %21'i

hekimlik yapma konusunda kendilerine güvendiklerini belirtmiştir. Bu intörn hekimler, aldıkları eğitimi gerçek yaşama transfer edebildiklerini gördüklerini ifade etmiştir.

"Aldığım becerileri büyük ailemde vakalara yaklaşırken fark ediyorum, hatırlamadıklarım için hangi kaynaklara başvurmam gerektiği öğretilmiş. O sebepten inşallah iyi bir hekimlik becerisi göstereceğime inanıyorum."

Bazı intörn hekimler fakültede aldıkları eğitimden duydukları memnuniyeti ve pratik yapma fırsatı sağlandığını dile getirmiştir.

"... Kimi zaman anlamsız yere harcamış olsak da iş gücümüzü, bence Hacettepe intörnlerini her zamanki gibi komando yetiştirir gibi yetiştirdi. Ayrıca sorumluluğumuz dahilinde olmayan ama özellikle öğrenmek istediğimiz uygulamalarda direkt işlemleri yapma ya da en azından asiste etme ve izleme şansı bulduk. Bundan sonrası sadece gideceğimiz yerlere adapte olmakta bitiyor."

Intörn hekimlerin bazıları temel klinik bölümlerde intörnlük yapmış olmanın kendilerini yeterli hissetmelerinde etkisi olduğunu belirtirken, bazılarıysa eğitimlerine güvendiklerini ancak pandemi sürecinde tamamlayamadıkları stajlarla ilgili destek ihtiyacı duyabileceklerini belirtmiştir.

"Acil intörnlüğü yapmadım ancak servis stajlarımı en zorlu servislerde tamamladım. Poliklinik stajlarımda da aktif çalıştım. Bir iki hafta yardımcı olunursa daha sonrasında iyi iş çıkaracağımı düşünüyorum."

Intörn hekimlerin %47'si şu anki mevcut birikimleriyle mesleğe yönelik uygulamaları yapmak ile ilgili kaygı düzeylerinin yüksek ve çok yüksek olduğunu; %38'i ise orta düzeyde kaygılı olduklarını belirtmiştir. Az kaygısı olan (%13) veya hiç kaygısı olmayanların (%3) yüzdesi oldukça düşüktür.

Güvensizlik nedenleri

Intörn hekimler salgın nedeniyle acil, pediatri, genel cerrahi, halk sağlığı ve dahiliye gibi temel stajlara devam edemediklerini bu durumun da hekimlik uygulaması yapma konusunda kendilerini güvensiz hissetmelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir.

"En majör stajlardan olan dahiliye stajını yapamadım, pediatri hakeza öyle. Kalan stajları yapabilecek miyim bilmiyorum, stajlarda ... hekimliğe dair genel kazanımlarımız oluyordu bu yüzden endişeliyim."

"Acil stajını çok az almış olmam ve az vaka görmüş olmam nedeniyle endişeliyim."

Kendini yetersiz hisseden intörn hekimlerin bazıları tıp eğitimi sürecinde teorik yükün pratiğe göre fazla olduğunu ifade ederken fakültedeki öğrenci sayısının fazla olmasını ve intörnlük dönemindeki yoğunluğu da pratik eğitimin önündeki engeller içinde değerlendirmişlerdir.

"Tıp eğitiminin sonrasında pratisyen hekim olan birisi için teorik kısmın çok ayrıntılı ve sonradan unutulacak, kullanılmayacak detaylar içerdiğini düşünüyorum. Klinik kısmın ise yetersiz, periferde çalışmaya başlayacak bir pratisyenin asıl bilmesi gerektiği özden uzaklaşmış olduğunu düşünüyorum. Böyle bir eğitim almış birisi olarak da kendimi yetersiz buluyorum."

"... Özellikle bizim üniversitemizin uygun eğitim açısından olabilecek en yüksek mevcudun 5 katını bulundurması, özellikle intörnlük eğitiminde pratik açısından yeterli eğitim alamamıza ve pratik eğitim diye ... gereksiz işler yapmamıza sebep oluyor. Bu işlere tepkimin sebebi çok daha fazla pratik yapmamız gereken işlerin önüne geçip mezuniyet ve zorunlu hizmetten korkutur hale getirmesi."

Intörn hekimler ayrıca intörnlük döneminde servislerin rutin işleri olarak gördükleri uygulamaların fazla vakit alması nedeniyle yeterince hasta takip edemediklerini, hastaya yaklaşım, karar verme, gebe takibi, reçete yazma gibi temel konularda kendilerini eksik hissettiklerini ve sahada hasta yönetimi sorumluluğunu almaktan endişe duyduklarını ifade etmişlerdir.

"Intörnlük döneminde hasta takip etmek yerine gün boyu sonuç yazmak, kan almak, şeker bakmak gibi işlerle uğraştığımız için sık görülen hastalıklarda bile durumu nasıl yöneteceğimi bilmiyorum."

"... Intörnlükte sürekli asistan bağımlı yaşadığımız için sonrasında tek başına kalınca bocalıyoruz ... Çok izole yetiştiriyoruz ve sahaya çıktığımızda hasta şu ilacı kullanıyorum diyor biz o ilacı daha önce duymamış ve etken maddesini bilmiyoruz oluyoruz. Bu anlattığım yaşadığımız en küçük sorunlardan biri... Ülkemizin nitelikli doktorlara ihtiyacı var."

"Tıp eğitiminin pratik kısmında hastanın primer sorumlusu olarak karar verme, tedavi uygulama şansımız olmadı. Haliyle mecburi hizmetimde hasta ile baş başa kaldığımda oluşabilecek senaryoların nasıl yöneteceğine dair kaygı taşıyorum. Ancak milyonda bir görülebilecek hastalıkların, hangi kromozomun hangi geninden kaynaklanan mutasyon sonucu oluşabileceğini biliyorum. :)"

Intörn hekimlere yetersiz olduklarını düşündükleri beceriler sorulduğu Tablo 2'teki yanıtlar alınmıştır. Buna göre intörn hekimlerin yarısından fazlası acil hasta yönetimi, adli tıp uygulamaları, klinik karar verme ve salgın sürecinde çalışma becerilerinde yetersiz olduklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Reçete düzenleme becerisi de intörn hekimlerin %44'ünün yetersiz olduklarını düşündükleri beceriler arasında yer almaktadır. Klinik beceri uygulamaları ve koruyucu hekimlik uygulamaları da intörn hekimlerin dörtte biri tarafından işaretlenen beceriler arasındadır (Tablo 2). "Yetersizlik bildirdiğiniz becerilere COVID-19 salgını nedeniyle intörnlük sürecini tamamlayamamış olmanızın etkisi ne düzeydedir?" sorusuna intörn hekimlerin %20

Tablo 2. İntörn Hekimlerin kendilerini yetersiz gördükleri beceriler ve yetersizliğe salgın nedeniyle intörnlük sürecini tamamlayamamış olmanın etkisi	
İntörn hekimlerin yetersiz olduklarını düşündükleri beceriler	%
Acil hasta yönetimi	74
Adli tıp uygulamaları	70
Klinik karar verme (doğru tanı ve tedavi)	61
Salgın sürecinde çalışma	55
Reçete düzenleme	44
Klinik beceri uygulamaları	26
Koruyucu hekimlik uygulamaları	25
Yetersizlik bildirilen becerilere salgın nedeniyle intörnlük sürecini tamamlayamamış olmanın etkisi	
Çok	11
Oldukça	17
Kısmen	26
Az	25
Hiç	20

'si "hiç" yanıtını verirken "oldukça" ve "çok" diyenlerin düzeyi % 28'dir.

Çalışma kapsamında intörn hekimlerin yeterli olmadıklarını düşündükleri yönlerini iyileştirici, destekleyici ve geliştirici eğitime yönelik önerileri alınmıştır. Bu bağlamda intörn hekimlerin önerileri tıp eğitimi süreci, intörnlük dönemi ve mezuniyete ilişkin olarak 3 ayrı başlıkta yer almıştır. Tıp eğitimi sürecinin öğrencileri sahaya hazırlama adına daha çok pratik uygulamaya olanak sunması, intörnlük programının yapılandırılması ve mezuniyeten önce sahaya yönelik oryantasyon programları düzenlenmesi öneriler arasındadır. Bu bağlamda intörn hekimlerin önerileri aşağıda özetlenmiştir:

Tıp eğitimi sürecine ilişkin öneriler

- Üniversitenin hizmetten ziyade eğitimi önlemesi
- Amfi dersleri yerine teorik bilgilerin dijital ortamlarda olması ve pratik eğitimlerin artırılması
- Tıp eğitiminin sahada karşılaşılabilecek durumlara ilişkin vaka temelli olarak yapılandırılması
- Tıp eğitimi sürecine küçük gruplarda az sayıda öğrenci ile eğitim olanağı sunulması
- Asistanların eğitici olduğu pratik eğitim fırsatları yaratılması
- Staj dönemlerinde öğrencilerin hasta yönetimi süreçlerine dahil edilmesi

- Öğretim üyelerinin öğrenci ile temasının artırılması, öğretim üyelerinin mentörlük yapması

İntörnlük dönemine ilişkin önerileri

- İntörn hekimlerin kendilerini sağlık ekibinin parçası olarak hissetmelerinin sağlanması
- İntörn hekimlerin görev tanımlarının, rol ve sorumluluklarının belirlenmesi
- İntörnlükte hasta yönetimi, karar verme gibi sahaya yönelik uygulamalara yer verilmesi
- Polikliniklerin eğitim ortamı olarak yapılandırılması
- Öğrenci dönütlerine göre intörnlük staj sürelerinin düzenlenmesi
- Program bileşenlerinin anabilim dalı ve öğretim üyesine göre değişkenlik göstermemesi, standardize olarak yapılandırılması.

Mezuniyete ilişkin önerileri

- Hekimliğe başlarken birinci basamağa yönelik algoritmaların olduğu bir rehber oluşturulması
- Hekimliğe başlarken oryantasyon eğitimi düzenlenmesi
- Salgın nedeniyle eksik kalan ya da online alınan sürecin pratik uygulamaların gerçekleştirilmesi için eğitimler düzenlenmesi.
- Sahaya çıkmadan salgın eğitimi verilmesi

Salgının intörn hekimlerin kariyer planları üzerine etkisine yönelik görüşleri

Çalışma kapsamında salgın sürecinin intörn hekimlerin kariyer planları üzerindeki etkisi de incelenmiştir. İntörn hekimlerin yarıya yakını (%40) tıp fakültesi seçme kararlarını sorguladıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra intörn hekimlerin %66'sı üniversite tercihlerini bugün sahip oldukları deneyim ile yapıyor olsalar yine tıp fakültesini tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan intörn hekimlerden %20'si ise salgın sonucunda kariyer planlarını değiştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu yönde karar değiştiren intörn hekimlerin bir kısmı salgın sebebiyle sürecin belirsizleşmesinden dolayı yurt dışı uzmanlık planlarını askıya alıp TUS'a çalışıp yurt içinde uzmanlık planı yaptıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra uzmanlık eğitiminde yurt dışı eğitim odaklı düşünmeye başlayan intörn hekimler de bulunmaktadır. Klinikten uzak kaldıkları bu süreçte aslında klinik bilimleri ne kadar çok sevdiğini anlayıp bu alanda uzmanlık düşünen, Ankara yerine aileye yakın bir yerde uzmanlık eğitimlerini yapmak isteyen intörn hekimler bulunmaktadır. Bazı bireyler ise uzmanlık eğitimi yapma konusunda kararsız oldukları alanları daha fazla tanıyabilme fırsatı bulamadıklarından

yakınmışlardır. Salgın sebebiyle eğitimlerinin son birkaç ayında intörlüğe verilen zorunlu aranın o bölümleri tanıma fırsatını ellerinden aldığını belirtmişlerdir. Örneğin psikiyatri intörlüğü yapamayan bir intörn hekim, psikiyatri stajını sevdiğini ancak intörlükte pekiştiremediğini dolayısıyla uzmanlık eğitiminde psikiyatri yapmak isteyip istemediğinden emin olamadığını belirtmiştir. Bir başka intörn hekim ise bu süreçte düşünme fırsatı bulduğunu ve günümüzde eskisi gibi fedakârlık yapıp çalışan insanların asla eskiden olduğu gibi önemli bir konuma gelmediğini fark ettiğini ve bu sebeple uzmanlık eğitimi ile ilgili planlarının çok büyük oranda değiştiğini paylaşmıştır.

İntörn hekimlerin sağlık hizmetlerine katılıma ilişkin görüşleri

İntörn hekimlere mezun olduklarında salgın sürecinde sağlık hizmetine katılım ile ilgili kendilerine iki önerme yöneltilmiş ve bu önermelere katılma düzeyleri sorulmuştur. Bu bağlamda "Ülke düzeyinde tüm yeni mezunlara tek tip standart bir uygulama yapılmalıdır." önermesine öğrencilerin %64'ü katıldığını, %21'i katılmadığını, %16'sı ise fikri olmadığını belirtmiştir. "Hizmet sunumuna katılım beklenmeden önce bilgi ve beceri geliştirmeye yönelik uygun eğitimler verilmelidir." önermesine öğrencilerin büyük çoğunluğu katılırken (%81), %15'i katılmadığını ifade etmiştir.

İntörn hekimlerin salgın süreci ve sonrasında iyileştirici ve destekleyici eğitime yönelik önerileri

Salgın sürecinde diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi de uzaktan eğitim materyalleri ve ödevler ile intörn hekimlerin eksik kaldığı eğitim etkinliklerini tamamlama yoluna gitmiştir. İntörn hekimlerin bu çalışmalardan yararlanma düzeyleri sorulduğunda hiç yararlanmadım veya az yararlandım diyenler sırasıyla %12 ve %25 iken kısmen, oldukça ve çok fazla yararlandım diyenler sırasıyla %26, %31 ve %6'dır. Bu materyallerin kullanılabilirliğine ilişkin görüşler incelendiğinde ise sadece %6'sı hiç kullanışlı olmadığını belirtirken, %16'sı az, %39'u kısmen, %33'ü oldukça ve %7'si çok kullanışlı olduğunu belirtmiştir. İntörn hekimlerden bu bağlamda verdikleri cevapların gerekçelerini de paylaşımları istenmiştir; bu gerekçeler online eğitim materyalleri/ödevler ve aksayan eğitime yönelik fakülteden beklentiler başlıkları altında aşağıda özetlenmiştir:

Online eğitim materyalleri/ödevlere ilişkin görüşler

İntörn hekimlerin çoğu makale sunumu oturumlarından, vaka tartışma videolarından, ödevlerden ve sunulan kaynaklardan fayda gördüklerini belirtmiştir:

"En çok çocuk ruh sağlığının yaklaşımını beğendim hem makale taramaya ittiler hem de açık uçlu sorular sordular, tartışma konusuna önceden hazırlanmak gibi oldu."

"...Pediatri servisi ödevim oldukça basit, eğitici, insanı yormadığı gibi üstüne katkısı da olan güzel bir ödevdi..."

Ödevlerin intörn hekimleri öğrenme hedeflerine ulaştırdığı, bilgiyi kullanmaya yönelik olduğu ve araştırmaya motive ettiği de vurgulanmıştır.

"Ödevler daha önce öğrendiğimiz bilgileri tekrar kullanmamıza, o bilgileri teorikten pratiğe geçirmemizde fayda sağladı."

"Ben 2 aylık dahiliye (medikal onkoloji) ile kadın doğum stajlarını online olarak tamamladım. Başlangıçta acaba bu 2 temel stajı online tamamlamak mesleki olarak beni bir adım geri mi bırakır diye düşünsem de bölümlerden gönderilen ödevlerdeki olgu ve soruları cevaplandırmak için geniş çaplı araştırmalar, okumalar yaptım. Zannediyorum ki stajın öğrenim hedeflerini en efektif şekilde ve tek ödev hakkı ile ancak bu şekilde bize verebilirlerdi. Gerçekten verilen ödevleri çok başarılı buldum ve kendi adıma teşekkür ediyorum."

İntörn hekimlerin yarıya yakını, uzaktan düzenlenen eğitimden yararlandıklarını belirtse de hasta göremediklerini, klinik ortamda eğitimin eksikliğini hissettiklerini ifade etmişlerdir:

"Aslında ilk defa bu yıl böyle bir dönemde hazırlanmış olmasına rağmen yeterliydi ancak ileriki dönemlerde geliştirilerek aktif kullanımı daha fazla katkı sağlayabilir diğer dönemlere. Sadece intörlük eğitiminin klinik ortamını sağlayamadığı için bana katkısı az."

İntörn hekimler ödevlerin yanı sıra öğretim üyeleri ile daha sık bir araya gelme olanağı olmasını istediklerini ifade etmişlerdir:

"...Yalnızca yapmamız istenilen ödev ile konuyu kapatmaktan ziyade, hocalarımızla uygun vakitlerinde online bir uygulama üzerinden tanışıp danışmak istediğimiz konular hakkında yarım saatlik de olsa bir görüşme ayarlanabilse güzel olurdu."

Bazı intörn hekimler ise anabilim dalları arasında ölçme değerlendirme standardizasyon sağlanamadığını dile getirmiştir:

"Ödevlerin standardizasyonu kesinlikle yoktu, bölümler kafalarına göre not verdiler ve yine mağdur olan öğrenciler oldu."

"...Bazı stajlarda verilen ödevlerde intörnlerin stajdan fayda sağlamasından ziyade notlandırılmaları esas alınmıştı."

Ayrıca internet bağlantısı ile ilgili yaşanan bazı problemler ve bazı videoların uzun ve yavaş olması da çözümlenmesi beklenen problemler arasındadır:

"Çevrimiçi eğitim yazılımı uygulaması satın alınmadığı"

için 40 dakikada bir tekrar bağlanmak gerekiyordu. Hem okulun hem benim internet bağlantım iyi olmadığından ses çok sık kesiliyordu ve çok verimsiz geçti benim için.”

“Keşke öğretim üyelerinin yolladığı videolar hızlandırılabilse, dershanede x1.8 ile offline dinlemeye alışan bizler için uyku getirici oluyor.”

Aksayan eğitime yönelik fakülteden beklentiler
İntörn hekimlerin çoğu fakültenin salgın sürecinde aldığı kararlardan duydukları memnuniyeti ve fakülte yönetiminin intörn hekimler mağduriyet yaşamaması için çaba gösterdiğini belirtmişlerdir. Aksayan eğitim sürecine ilişkin intörn hekimlerin beklentileri aşağıda özetlenmiştir:

- Salgın süreci nedeniyle diplomalarda ve transkriptlerde denklikle ilgili mağduriyet yaşanmaması
- Eksik kalınan pratik ve uygulamalı eğitimin telafisi için uygun ortamlar (hastane, çevrimiçi vb.) oluşturulması
- Pratik uygulamaları da içeren online eğitimlerin mezuniyetten sonra da devamlılığının sağlanması ve eğitim materyallerine mezuniyet sonrasında da erişilebilmesi
- Birinci basamakta karşılaşılabilecek durumlarla ilgili rehber oluşturulması
- Mezuniyetten sonra ihtiyaç duyulduğunda öğretim üyelerine hasta danışabilecek olanaklar yaratılması
- COVID-19 ile ilgili online eğitim programları düzenlenmesi

İntörn hekimlerin salgın sürecinde eğitim yönetimine yönelik önerileri

Salgın sebebiyle intörn hekimlerin eğitim sürelerinin yaklaşık üç aylık dönemi sekteye uğramıştır. YÖK 22.04.2020 tarihli toplantısında tıp fakültelerine intörnlük eğitimine dair farklı seçenekler sunmuştur. Tıp Fakültelerinin bu kararlar doğrultusunda hareket etmeleri önerilmiştir. (X) Üniversitesi Tıp Fakültesi bu süreçte intörn hekimlerin kalan sürelerini dijital imkanlarla uzaktan öğretim yoluyla ders, ödev, proje, vaka analizi vb. faaliyetler ile tamamlayabilmelerini tercih etmiştir. Çalışmaya katılan intörn hekimlerin %65'inin görüşünün (X) Üniversitesi Tıp Fakültesinin aldığı kararla uyuştugu görülmüştür. YÖK'ün sunduğu seçeneklerden intörn hekimler tarafından en çok tercih edilen ikinci seçenek ise %54'lük tercih oranı ile öğrencilerin sene kaybına uğramaları için gerekli tedbirlerin alınması yönünde sunulan seçenektir. İntörn hekimlerin yarıya yakını ise rızalarının alınması kaydıyla eğitimlerine fakültelerinin hastanelerinde devam edebilmeyi istediklerini de belirtmişlerdir.

İntörn hekimlerin eksik alınan programların hekimlik süreçlerine başlamadan önce nasıl tamamlanmasını istediklerine yönelik görüşleri incelendiğinde %32'si mezuniyet sonrası

sürekli mesleki gelişim programları ile eksiklerin tamamlanmasını tercih ederken %31'i online eğitim programlarının düzenlenmesi taraftarıdır. Yüz yüze kısa rotasyonların yapılması (%22) ise öğrencilerin diğer tercih ettiği seçenek olmuştur. Araştırmaya katılan intörnlüklerin %11'i ise bu soruya “diğer” cevabını vermişlerdir. Bir intörn hekim bu soruya verilecek cevabın eksik kalan staja göre değişebileceğini belirtmiştir. Örneğin acil stajı yapmamış olanların pratik yapması gerektiğini, pediatri/dahiliye yapmamış poliklinikte eğitim almaları gerektiğini belirtmiştir. Bir diğer öğrenci bu eksiklerin hekimlik sürecinde gözetimli çalışarak tamamlanabileceğini belirtirken başka bir öğrenci hastane ortamına geri dönüp hasta bakıp acil serviste gözlem yaparak eksiklerin giderilebileceğini belirtmiştir. Eksikleri tamamlamak adına uygulanacak gelişim programlarına katılımın zorunlu olmaması görüşü de paylaşılmıştır. Özellikle yüz yüze eğitime geçilmedikçe yapılacakların işe yaramayacağı da bir öğrenci tarafından ifade edilmiştir.

COVID-19 salgını sürecinde hizmet sunumuna katılıma ilişkin görüşleri

Son olarak COVID-19 salgını sürecinde intörn olarak hizmet sunumuna katılmaları durumunda kendilerini yeterli ve yetersiz hissettikleri yönlerini ifade etmeleri ve salgın sürecinde hekim olarak hizmete katıldıklarında yaşanabilecek sorunlar ve fırsatların neler olabileceği sorusuna 50 intörn hekim yanıt vermiştir. Yanıtlar, intörn hekimlerin yeterli oldukları ve olmadıkları yönleri ile bu sürecin yol açtığı sorunlar ve sunduğu fırsatlar başlıkları altında aşağıda özetlenmiştir.

Yeterli olunan yönler

- Tanı koyma, ayırıcı tanı yapma
- Öykü alma, fizik muayene, tetkik isteme
- İletişim becerisi
- Hasta/danışanları bilgilendirme
- Enfeksiyon yönetimi

Yetersiz olunan yönler

- Salgın yönetimi
- Adli tıp uygulamaları
- Ayırıcı tanı ve tanı sonrası hasta yönetimi ve tedavisi
- Entübasyon
- Acil durumların yönetimi
- Reçete düzenleme
- Kişisel korunma ekipman kullanımı
- Hasta nakil süreçleri
- COVID-19 tedavi algoritmaları
- Sık görülen/basit hastalıkların yönetimi
- Yoğun bakım süreci yönetimi
- İlaç doz ayarlaması
- Sıvı-elektrolit ayarlaması

Yaşanabilecek sorunlar

- Malpraktis
- Tedaviye başlamada gecikme ve eksik

- uygulamalar
- Acil durumlarda yeterince etkin ve hızlı müdahale edememe
- Kendini koruyamama, enfekte olma ve bulaşma neden olma
- Hasta güvenliği ihlali
- Komplikasyonların artması
- Sağlık sisteminin aksamaması

Fırsatlar

- Sahayı deneyimleme
- Pratik beceri uygulamalarını geliştirme motivasyonu
- Klinik uygulamalarda deneyim
- Topluma katkı sağlama
- Mesleki tatmin
- Kendini geliştirme
- Sterilite ve enfeksiyondan korunma farkındalığı
- Pandemi tecrübesi kazanma
- İyi hekim olma

Tartışma

İntörn hekimlerin yaşamlarındaki etkiler

İntörn hekimlerin yarısından çoğu salgın sürecinin, akademik çalışmalara ve yapılan diğer işlere odaklanma gücünü olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Her ne kadar evde olmak intörn hekimler için daha çok ders çalışma için fırsat oluşturmuş gibi görünse de aile üyeleri ile sürekli bir arada olma, arkadaşlardan ve sosyal çevreden uzak kalma, televizyon ya da sosyal medya gibi kanallardan haberleri takip etme veya hasta olma ve bulaştırma kaygısı gibi birçok faktör ile akademik çalışmalara odaklanma sağlayamadıkları düşünülmektedir. Bir yandan COVID-19 ile ilgili kaygılarla mücadele ederken, motive olmak ve kendini üretken hissedebilmek oldukça zordur. Yaşanan sosyal izolasyon süreci öğrencilerin hem psikolojilerini ve öğrenme davranışlarını olumsuz etkilemekte (6) hem de kendilerini yetersiz hissetmelerine, kaygı ve depresyon artışına neden olabilmektedir. Buldukları sosyal ortamdan bir anda ayrılan ve ailelerinin yanına dönen intörn hekimler evde kendi başlarına çalışırken öz disiplin ve sosyal etkileşim eksikliği, uygun olmayan öğrenme ortamı (7) gibi nedenlerle odaklanma güçlüğü ve uzaktan öğrenmenin yarattığı aşırı bilişsel ve psikolojik yük nedeniyle kendilerini stres altında hissedebilmektedir (8).

Salgın döneminde evlerinde kalan intörn hekimlerin dünya genelinde olduğu gibi haber takip etme ve sosyal medya kullanımının arttığı görülmektedir (9). Salgının gerektirdiği sosyal izolasyon politikasıyla, tüm insanlar gibi öğrenciler de halka açık yerlerden uzak durmakta ve evde

geçirdikleri zaman artmaktadır. İnsanlarla yüz yüze etkileşim halinde olamama durumu sosyal medya kullanımlarını arttırmaktadır (10).

Korona virüs sadece eğitim, çalışma yöntemleri, sosyal ilişkiler gibi faktörleri değil sağlıklı beslenme ve uyku düzeni gibi yaşam tarzı alışkanlıklarını da etkilemiştir (11). Çalışmamızda sağlıklı yaşama ve beslenmeye özenin arttığı gözlenirken salgının uyku kalitesine etkisi oldukça değişkenlik göstermiştir. Sosyal izolasyon, evde kalma, azalmış gün ışığı maruziyeti, azalmış fiziksel aktivite, psikolojik problemler, sosyal aktivite eksikliği ve eğitim sürecine ilişkin program ve takvim belirsizliklerin uyku alışkanlıklarını ve kalitesini etkilemiş olabileceği söylenebilir (12).

Endişe veya stres kaynakları

İntörn hekimler acil uzaktan öğretim (emergency remote teaching) sürecinin ve sınavların nasıl olacağı ile ilgili endişe duyarken, kariyerlerine başlama planlarındaki belirsizlikler nedeniyle, depresif, endişeli ve çaresiz hissedebilmektedir (13). Araştırmadan elde edilen bulgular da literatürle benzerlik göstermektedir ve öğrenciler tarafından vurgulanan stres faktörleri arasında ağırlıklı olarak gelecekle ilgili belirsizlikler ve kariyer planları yer almaktadır.

İntörn hekimlerin bir diğer önemli endişe kaynağını ise aile üyelerinin sağlığı oluşturmaktadır. İntörn hekimlerin çoğu üniversitelerin eğitime ara vermesi nedeniyle ailelerinin yanına dönmüştür ve çalışmada intörn hekimler kendi sağlıklarından daha çok ailelerinin sağlığından endişe duyduklarını ifade etmişlerdir. Farkında olmadan enfekte olunması ve hastalığın aile üyelerine bulaştırılması riski haklı olarak korkuya neden olabilmektedir (13).

Zamanı değerlendirme

Salgın sürecinde keyif alınan aktiviteler ve hobiler için zaman ayrılması, stresle başa çıkmak için dengeli beslenme, egzersiz ve kaliteli uyku ve güvenilir kaynaklardan bilgiye ulaşarak planlamalar yapılması önerilmektedir (14). Elde edilen bulgularda intörn hekimlerin evde kalma sürecinde zamanlarını en çok keyif aldıkları dizi-filmleri izleyerek TUS' a çalışarak ve sosyal medyada zaman geçirerek değerlendirdiklerini belirtmişlerdir.

Psiko-sosyal destek

Salgın sırasında sıklıkla gereksinimlerden dolayı eğitsel, psiko-sosyal destek toplulukları ve mekanizmaları ortaya çıkmaktadır. Yaşamdaki stres etmenlerine karşı tampon görevi gören sosyal desteğin eksikliğinin depresyon, yalnızlık

ve anksiyete gibi çeşitli psikolojik sorunlarla ilişkili olduğu belirtilmektedir (15). Bu dönemde de zihinlerinde birçok kaygıyı barındıran intörn hekimlerin öğretim üyelerinden, arkadaşlarından, kurumlardan ve aileden destek görmeye ihtiyacı vardır (16).

Tıp eğitimi ve hekimlik becerileri

Şu anki mevcut birikimleriyle hekimlik uygulamasını başarıyla yapacağı konusunda kendine güvenen intörn hekimler çalışmaya katılan öğrencilerin yaklaşık 1/3 ünü oluştururken yarısı kendilerine kısmen güvendiğini ifade etmektedir. Ayrıca intörn hekimler mevcut birikimleri ile hekimlik mesleğine yönelik uygulamaları yapmak ile ilgili kaygılar taşımaktadır. Öğrenciler salgın öncesi zamanlarda yapılan çalışmalarda da mezun olduklarında kendilerini bazı hekimlik uygulamalarında yetersiz gördüklerini ifade etmiştir (17). Çalışmamızda hekimlik uygulamalarına ilişkin yetersizlik hislerinde salgının etkisinin az ya da kısmen olduğunu ifade etmiş olmaları (Tablo 2), odağı salgın sürecinin olumsuz yansımalarından çok 6 yıllık tıp eğitiminin gözden geçirilmesine kaydırmalıdır. Ancak salgın süreci ile de stajlarını tamamlayamayan öğrencilerin bu yetersizlik hissini derinleştiği ve eğitim sürecinde daha önce de var olan eksikliklerin görünürlüğünün arttığı ve müdahale fırsatları doğduğu söylenebilir.

Intörn hekimlerin yetersiz olduklarını düşündükleri beceriler arasında ilk sırada "acil hasta yönetimi" yer almaktadır. Acil hasta yönetimi becerisi tıp eğitimi ile kazanılması beklenen en kritik yeterliklerden biri olup (18) birinci basamakta çalışan bir hekimin en çok kullanması gereken becerilerden biridir. Böylesine önemli beceriye ilişkin mezun olmalarına sayılı günler kalan öğrencilerin kendilerini yetersiz hissetmeleri düşündürücüdür. Birçok staj içerisinde acil konuları önemsenerek anlatılsa ve tekrarlanırsa da pratik eğitim uygulamalarının yetersizliği ve yaşanan pandemi nedeniyle intörnlüğü tamamlayamamış olmak kaygıya yol açmış olabilir. Farklı zamanlarda yapılan çalışmalarda da acil hastaya yaklaşım konusunda kaygı duyulduğu gözlenmektedir (17, 19, 20). Acil bakım gibi riskli durumlarda hasta güvenliğinin gözetildiği simülasyon gibi deneyimleyerek kalıcı öğrenmeyi sağlayacak tekniklerin kullanıldığı eğitimlerin düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Öğrencilere acil serviste öğrendiklerini gerçek yaşama transfer etmelerine yönelik sunulan fırsatların artırılması ve mezuniyet sonrasında da pandemi koşullarına uygun bireyselleştirilmiş destekleyici klinik eğitim fırsatları sağlanmalıdır (5).

Öğrencilerin kendilerini yetersiz hissettikleri bir diğer konu adli tıp uygulamalarıdır. Bu konuda yapılan benzer çalışmalarda (17, 21) da adli tıp alanındaki bazı becerilerde intörn hekimlerin kendilerini yetersiz hissettikleri vurgulanmıştır. Alanyazında adli tıp eğitiminin uygulamalı (22) ve klinik eğitim dönemindeki stajlar arasında (23) yer almasının değeri vurgulanmaktadır. Intörn hekimlerin mevcut kaygıları göz önünde bulundurularak mezuniyet öncesi adli tıp eğitimleri iyileştirilmeli ve mezunlara yönelik destekleyici programlar düzenlenmelidir.

Intörn hekimlerin bir diğer kaygısının klinik karar verebilme olduğu söylenebilir. Mezun hekimleri belirsizlikle baş etme ve tıbbi uygulamaların özünü anlamaya hazırlayabilmek için tıp eğitiminde klinik bağlam ve klinik temasın daha erken başlatılması, klinik ve temel bilimlerin daha iyi entegre edilmesine vurgu yapılmaktadır (24). Karar verme ve klinik akıl yürütme becerilerinin kazanımı için küçük grup, PDÖ, akran öğretimi, bilişsel haritalama, roleplay, simule klinik ortamlar, gerçek klinik ortamlar gibi yöntemlerle öğrencinin bilgiyi doğru şekilde organize etmeye yönlendirilmesi sağlanmalıdır (25). Klinik akıl yürütme ve karar verme becerisinin gelişiminin izlemi ise üst düzey bilişsel süreçlerin ve performansın değerlendirildiği yöntemlerin kullanımıyla gerçekleşmelidir (26).

COVID-19 salgınında eğitim seçenekleri ve tercihler

Birçok tıp fakültesi pandemi sürecinde öğrencilerin kalan sürelerini dijital imkanlarla uzaktan öğretim yoluyla ders, ödev, proje, vaka analizi vb. faaliyetler ile tamamlayabilmelerini tercih etmiştir. Çalışmaya katılan intörn hekimlerin ise YÖK'ün sunduğu farklı seçenekler arasından online eğitim programları ile intörnlük sürecini tamamlayabilme ve sene kaybına uğramama en çok tercih edilmiştir. Çalışmada, intörn hekimlerin yarıya yakını ise rızalarının alınması kaydıyla eğitimlerine fakültelerinin hastanelerinde devam edebilmeyi istediklerini belirtmiştir. Literatürde, zorlu zamanlarda eğitime hastanede devam etmenin ve hizmet sürecine aktif katkı sağlamanın öğrencileri iyi hissettirdiği, liderlik, takım çalışması, mesleklerarası işbirliği ve dayanıklılık konusunda deneyimler sağladığı belirtilmekle birlikte (27) gönüllülük baskısının öğrencilerin geleceği ve kariyer seçimleri üzerinde olumsuz etkisi olabileceği de (28) vurgulanmıştır. Çalışma bulguları literatürle paralellik göstermektedir. Intörn hekimler mevcut durumda hizmete katılımlarının malpraktis ve bulaşa neden olma gibi sorunlara yol açacağını düşünürken aynı zamanda sahayı deneyimleme, pratik beceri

uygulamalarını geliştirme, topluma katkı sağlama, mesleki tatmin, pandemi tecrübesi kazanma, iyi hekim olma gibi kazanımlar sağlayabileceğini de belirtmişlerdir.

Acil durumda sunulan uzaktan öğretim

HÜTF'te intörn hekimler için eksik kalan stajlara yönelik ödevler verilmiş, olgu temelli asenkron ders anlatımları yapılmıştır. Öte yandan öğretim üyeleri tarafından tüm dönemler için hazırlanmış öğrenme kaynakları ve uluslararası kaynaklar intörn hekimlerin erişimine açılmıştır. Online eğitim materyalleri ve ödevler ile eğitim sürecinin tamamlanmasından yararlandığını söyleyen intörn hekimlerin yanı sıra yararlanmadığını ya da kısmen yararlandığını ifade edenler de vardır. Sunulan uzaktan öğretim materyallerinin eş zamansız olması, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin uygun zaman ve koşullarda çalışabilmeleri anlamına gelmesinin yanı sıra etkileşim yaratamama, geribildirimde gecikmeler yaşanması gibi nedenlerle sınırlılıklara da sahiptir (29). Çevrimiçi platformlar, klinik öncesi dönemdeki öğrenciler için yeterli olabilirken, klinik eğitim dönemindeki öğrencilerin hasta ile teması şarttır. Klinik akıl yürütme ve tanı koyma için hastalarla iletişim kurmak ve muayene etmek gereklidir (30).

Sürekli mesleki eğitim

Salgın döneminde kliniklerinden uzaklaşan intörnlere onları sahaya hazırlamaya yönelik destekleyici uzaktan dersler, seminerler, reçete yazma oturumları, temel beceri eğitimleri ve PDÖ gibi grup etkinliklerinin düzenlenmesi ve mezuniyet sonrasında da sürekli mesleki gelişim programları ile eğitime devam edilmesi değerlidir (31). Çalışmaya katılan intörn hekimler uzaktan eğitim programları ve mezuniyet sonrasında sürekli mesleki gelişim programları ile desteklenmek istediklerinin altını çizmiştir. Sürekli mesleki gelişim, yetkinliklerin geliştirilmesi ve güvenli sağlık hizmeti sunumun sağlamanın temelidir (31). İntörn hekimlerin salgın döneminde klinik stajlarını tamamlayamadan mezun edilmeleri karar vericilerin göz önünde bulundurması gereken bir durumdur. Her mezunu desteklemeye yönelik bireyselleştirilmiş kariyer rehberliği önemlidir (32). Bu bağlamda sürecin paydaşları olan hükümet, fakülte ve öğretim üyelerinin sorumluluk almaları beklenmektedir (5).

Sonuç

Çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde mezuniyetlerine ramak kala kendilerini pandeminin ortasında bulan genç hekim

adaylarının yaşamlarının birçok bileşenle farklı boyutlarda etkilendiği görülmektedir. Pandeminin yarattığı birçok olumsuz duruma ilişkin duydukları endişenin yanı sıra intörn hekimler, hekimlik uygulamasını başarıyla yapacakları konusunda kaygı hissetmektedirler. Üstelik bu yetersizlik hislerinde salgının etkisinin az olduğunu söylemeleri 6 yıllık tıp eğitiminin gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi için de bir fırsattır. Değerlendirme çalışmalarında bu sürecin en temel unsurları olan öğrenci ve mezun temsiliyetinin olması çok değerlidir. İntörn hekimlerin tamamlayamadığı rotasyonlara yönelik eksiklikler, pandemi koşullarında uzaktan eğitim uygulamalarıyla giderilmeye çalışılsa da çalışmada bunun yeterli olmadığı ve geliştirilmesi gerektiğine ilişkin görüşler yer almaktadır. Ayrıca fakülte tarafından eğitsel ve sosyal destek sağlanması en sık ifade edilen taleplerdendir. Bu hususta fakültelerin mezunlarını izlemesi ve destek sunması tarihin en özel dönemine tanıklık eden genç hekimlere karşı sorumluluğudur. Bu sonuçların araştırmanın bazı sınırlılıkları ile birlikte ele alınması gerekir. Öğrencilerin öz değerlendirmeleri kendi yargıları olması sebebiyle gerçek duruma ilişkin verdiği bilgiler sınırlıdır. Ayrıca bu çalışmada, Hacettepe Üniversitesinde 2019-2020 yılında eğitimlerine devam eden intörn hekimlerin %19,2'sine ulaşılmış olması nedeniyle sonuçların genellenebilirliği sınırlıdır.

İletişim: Arş. Gör. Dr. Bürge Atılğan

E-Posta: atilganburge@gmail.com

Kaynaklar

1. Orentlicher D. The Physician's Duty to Treat During Pandemics. American journal of public health 2018;108(11):1459-1461.
2. Patil NG, Yan YCH. SARS and its effect on medical education in Hong Kong. Medical education, 2003;37(12):1127.
3. World Health Organization. WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020 www.t.ly/7733 Erişim: 7.4.2020
4. Yüksek Öğretim Kurumu-YÖK. Koronavirüs (Covid-19) Bilgilendirme Notu: 1, 2020, Mart 13. www.t.ly/I9og
5. Tıp Eğitimi Programlarını Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği- TEPDAD. COVID-19 Nedeniyle TEPDAD tarafından yapılan önerilerin tümü, 2020. http://tepdad.org.tr/announcement/9.
6. Meo SA, Abukhalaf AA, Alomar AA, Satta K, Klonoff DC. COVID-19 Pandemic: Impact of Quarantine on Medical Students' Mental Wellbeing and Learning Behaviors.

- Pakistan Journal of Medical Sciences, 2020;36(COVID19-S4).
7. Bao W. COVID-19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2020;2(2):113-115.
  8. Händel M, Stephan M, Gläser-Zikuda M, Kopp B, Bedenlier S, Ziegler A. Digital readiness and its effects on higher education student socio-emotional experiences in the context of COVID-19 pandemic. 2020. <http://dx.doi.org/10.1080/15391523.2020.1846147>
  9. Wiederhold BK. Social media use during social distancing. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 2020;23(5):275-276.
  10. Hu Z, Lin X, Kaminga AC, Xu H. Impact of the COVID-19 epidemic on lifestyle behaviors and their association with subjective well-being among the general population in mainland China: Cross-sectional study. *Journal of Medical Internet Research*, 2020;22(8):e21176.
  11. Dilber A, Dilber F. Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Bireylerin Beslenme Alışkanlıkları Üzerindeki. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2020;8(3):2144-2162.
  12. Cellini N, Canal N, Mioni G, Costa S. Changes in sleep pattern, sense of time and digital media use during COVID-19 lockdown in Italy. *Journal of Sleep Research*, 2020;e13074.
  13. Tang W, Hu T, Hu B, Jin C, Wang G, Xie C, Chen S, Xu J. Prevalence and correlates of PTSD and depressive symptoms one month after the outbreak of the COVID-19 epidemic in a sample of home-quarantined Chinese university students. *J Affect Disord*. 2020;274:1-7. doi: 10.1016/j.jad.2020.05.009.
  14. Yasaransi ETJ. Psychological and Spiritual Review on Stress, Immunity, Mental Health Issues and Stress Management Strategies Related to Covid-19 Pandemic. *ADHYATMA: A Journal of Management, Spirituality and Human Values*, 2020;4(1).
  15. McCorkle BH, Rogers ES, Dunn EC, Lyass A, Wan YM. Increasing social support for individuals with serious mental illness: Evaluating the compeer model of intentional friendship. *Community mental health journal*, 2008;44(5):359.
  16. McKinley GP. We need each other: Social supports during COVID 19. *Social Anthropology*, 2020.
  17. Atılğan SBÇ, Temizayak F, Çağırın T, Tarı OE, Gürler G, Müderrisoğlu MC, Taşdelen Teker G, Turan S, Sayek İ. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Dönem VI Öğrencilerinin Tıp Fakültesinde Hekimlik Becerileri Eğitimine Yönelik Görüşleri. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 2020;19(57):5-25.
  18. Gismalla MD, Alawad AA. Undergraduate Emergency Medicine Education: Problems and Challenges. *Austin Emerg Med*, 2017;3(1):1049.
  19. Yalçınoğlu N, İlker KAYI, Şahin I, Aydı T, Zengin Ş, Karabey S. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Tıp Eğitimi İle İlgili Görüşleri. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 2012;75(3):41-45.
  20. Mayda A, Yılmaz M, Bolu F, Deler M, Demir H, Doğru M, Fırat A, Güksu S. Bir tıp fakültesi 4, 5 ve 6. Sınıf öğrencilerinde gelecek ile ilgili kaygı durumunun değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2014;4(3):7-13.
  21. Günay O. Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi son sınıf öğrencilerinin tıp eğitimi hakkındaki düşünceleri. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 2002;7(7).
  22. Demirci Ş, Günaydın G, Doğan UDKH, Aynacı Y, Deniz İ. Adli Rapor Düzenlemede Uygulamalı Eğitimin Önemi, 2007.
  23. Yemişçigil A, Özkara E. Adli Tıp Eğitimi ve uygulamadaki etkileri (bir anket çalışması). *Klinik Adli Tıp*, 2001;1(1):37-41
  24. Maudsley G, Strivens J. 'Science', 'critical thinking' and 'competence' for tomorrow's doctors. A review of terms and concepts. *Medical education*, 2000;34(1):53-60.
  25. Higgs J, Titchen A. Knowledge and reasoning. *Clinical reasoning in the health professions*, 2000;2:23-32.
  26. Kogan JR, Holmboe ES, Hauer KE. Tools for direct observation and assessment of clinical skills of medical trainees: a systematic review. *Jama*, 2009;302(12):1316-1326.
  27. Edelman DS, Desai UA, Soo-Hoo S, Catalozzi M. Responding to hospital system and student curricular needs: COVID-19 Student Service Corps. *Medical education*, 2020. <https://doi.org/10.1111/medu.14243>
  28. Kaschel H. Coronavirus: In Germany, medical students step up to fight COVID-19. *Deutsche Welle (DW)*. 2020, Nisan. Erişim: 7.4.2020 www.t.ly/FL01
  29. Zhang D, Zhao JL, Zhou L, Nunamaker Jr JF. Can e-learning replace classroom learning? *Communications of the ACM*, 2004;47(5):75-79.
  30. Mian A, Khan S. Medical education during pandemics: a UK perspective. *BMC Medicine*, 2020;18(1):1-2.
  31. Cervero RM, Gaines JK. The impact of CME on physician performance and patient health outcomes: an updated synthesis of systematic reviews. *Journal of Continuing Education in the Health Professions*, 2015;35(2):131-138.
  32. Chandratre S. Medical students and COVID-19: challenges and supportive strategies. *Journal of medical education and curricular development*, 2020;7:1-2. <https://doi.org/10.1177/2382120520935059>